

Патюк Світлана Олександрівна –
здобувач Донецького юридичного
інституту МВС України

ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Розкрито систему та зміст завдань кримінального процесу, виокремлено види цих завдань, зазначено умови їх виконання.

Ключові слова: завдання кримінального процесу; загальносоціальне завдання; загальні завдання кримінального процесу; окремі завдання кримінального процесу; умови реалізації завдань.

Раскрыто систему и содержание задач уголовного процесса, выделены виды этих задач, указаны условия их выполнения.

Ключевые слова: задачи уголовного процесса; общесоциальная задача; общие задачи уголовного процесса; отдельные задачи уголовного процесса; условия реализации задач.

Solved system and content objectives of the criminal process, determines the types of tasks specified conditions for their implementation.

Keywords: the tasks of criminal procedure; society-wide tasks; common tasks of the criminal procedure; the individual tasks of the criminal procedure; the conditions for the implementation of tasks.

Кримінальний процес – це галузь права, норми якої регулюють порядок провадження у кримінальних справах. Загальновизнаним є те, що кримінальний процес – це врегульована нормами кримінально-процесуального права діяльність органів дізнання, слідчого, прокурора, судді та суду з розкриття злочинів, викриття й покарання винних і недопущення покарання невинуватих; це система правовідносин, що виникає під час такої діяльності зазначених органів один з одним, а також громадянами, посадовими особами й установами, підприємствами, трудовими колективами, що залучені до сфери кримінально-процесуальної діяльності [1, с. 11].

Будь-яка діяльність завжди має свою мету та завдання, які має бути досягнуто та вирішено під час цієї діяльності. Досягнення законодавчо визначеної мети кримінального процесу та вирішення завдань, які поставлені перед кримінально-процесуальною діяльністю, дають змогу констатувати про законність засобів такого результату та ефективність кримінального провадження загалом.

Визначення завдань кримінального судочинства пред'являє учасникам кримінального процесу вимогу щодо сприяння здійсненню цих завдань, погодження з ними своєї поведінки в кримінальному процесі [2, с. 91]. Наукове обґрунтування вирішення питання щодо встановлення завдань кримінального судочинства має здійснюватися з урахуванням

державної політики у сфері кримінальної юстиції, стану правозастосовної діяльності у цій сфері на сучасному етапі, дослідження рівня її ефективності [3].

Таким чином, обґрунтовано сформульовані завдання позитивно впливають на свідомість правозастосовувачів, сприяють реалізації режиму законності під час провадження у кримінальній справі.

Законодавець ні в КПК 1960 р., ні в КПК 2012 р. не визначив мету кримінального процесу взагалі, обмежуючись вказівкою на його завдання. Питання щодо мети та завдань в доктрині кримінального процесу завжди мали спірний характер.

Проблемі визначення мети й завдань кримінального процесу присвячено значну кількість наукових робіт таких учених-процесуалістів, як Н. А. Власової, П. С. Елькінд, В. С. Зеленецького, Е. П. Іщенко, Л. Л. Канівського, В. М. Кобякова, Є. Г. Коваленка, В. М. Корнукова, Л. А. Кротової, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, О. Б. Мізуліної, В. Т. Нора, М. П. Полякова, С. П. Серебрової, М. С. Строговича, В. Т. Томіна, Н. Н. Трубникова, Р. А. Хашимова, М. О. Чельцова, В. П. Шибіка, О. Г. Шило.

У наукових працях деякі вчені ці поняття взагалі не відокремлювали одне від одного (П. С. Елькінд), інші вважали за мету кримінального процесу: боротьбу зі злочинністю (М. А. Чельцов-Бебутов, Л. Б. Зусь); покарання злочинців (В. А. Линовський, Л. Є. Володимиров, В. Т. Томін); досягнення істини (І. Я. Фойницький, М. В. Духовський, Д. Г. Тальберг, І. Л. Петрухін, Ю. В. Кореневський); вирішення соціального конфлікту (М. М. Розін, М. А. Погорельський); захист прав і законних інтересів особи (В. М. Тертишник, Ю. П. Аленін, О. Г. Яновська, В. П. Шибіко, М. Є. Шумило, І. Б. Михайловська).

Стосовно визначення завдань кримінального процесу вчені в багатьох випадках обмежувалися посиланням на норму закону (ст. 2 КПК 1960 р. та КПК 2012 р.).

Тому важливим є визначення не тільки мети кримінального процесу, а і його завдань. Цим питанням приділено багато уваги в наукових працях радянського періоду, але у зв'язку з реформуванням чинного кримінального процесуального законодавства України воно не тільки не втрачає своєї актуальності, а й набуває ще більшого значення.

У зв'язку з цим, метою статті є визначення завдань кримінального процесу на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства України.

Завдання кримінального провадження сформульовано в ст. 2 КПК України. Ці завдання є загальними для всього кримінального провадження, оскільки існують завдання, що притаманні певним стадіям кримінального провадження, сторонам кримінального провадження тощо.

Конституція України визначила найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, тому першим завданням кримінального провадження законодавець визначає захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.

Про зазначене завдання кримінального судочинства йдеться в ч. 1 ст. 2 Модельного кримінально-процесуального кодексу для держав-учасників Співдружності Незалежних Держав [4].

Коли виникає потреба в захисті від кримінальних правопорушень особи, суспільства та держави, необхідним є існування певного регулятора суспільних відносин. Таким регулятором виступає кримінальне право.

Факт кримінального правопорушення породжує охоронне правовідношення, у межах якого існує кримінальна відповідальність. Динаміка цього правовідношення прослідковується від юридичного факту (кримінального правопорушення) до визнання особи винною за вироком суду і до повної реалізації кримінальної відповідальності. Реалізація кримінального правовідношення означає, що всі обставини правопорушення досліджено, особу, яка його вчинила, притягнуто до кримінальної відповідальності та покарано, суспільство захищено від особи, яка загрожує його безпеці, відновлено права потерпілого, відшкодовано заподіяну правопорушенням шкоду. Це означає, що держава реалізувала своє право та обов'язок покарати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і в цьому разі досягнуто завдання кримінального права та кримінального процесу – потерпілого та суспільство захищено.

А. М. Ларін розглядав захист як протидію незаконним порушенням й обмеженням прав, свобод та інтересів особи, попередження цих порушень, а також відшкодування заподіяної шкоди в разі, якщо попередити не вдалося [5, с. 169]. У цьому разі термін "захист" вживається в широкому розумінні як охоронна функція держави.

У сучасному кримінальному процесі широкого поширення набула стратегія захисту, що розглядає кримінальне судочинство як засіб захисту потерпілих від кримінальних правопорушень осіб, суспільства та держави обвинуваченого від необґрунтованого й незаконного обвинувачення.

Такий захист здійснюється шляхом: а) викриття особи, яка вчинила злочин, притягнення її до кримінальної відповідальності й покарання; б) відновлення особистих та майнових прав потерпілого.

Друге завдання кримінального провадження зазначено у ст. 2 КПК – це охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Перелік учасників кримінального провадження міститься в п. 25 ст. 3 КПК України. Усі вони виконують своє призначення, а тому наділяються певним обсягом прав й обов'язків. Під охороною прав та законних інтересів учасників кримінального провадження слід розуміти забезпечення необхідних умов для здійснення прав, свобод і задоволення законних інтересів, їх недоторканності та непорушності за допомогою чіткого врегулювання кримінальних процесуальних відносин та вжиття заходів правового характеру з метою недопущення порушення прав учасників кримінального провадження [6, с. 7].

Відповідно до переліку учасників кримінального провадження (п. 25 ст. 3 КПК України), охороні підлягають права, свободи та законні інтереси як сторін кримінального провадження (обвинувачення та захисту),

так і тих, хто відіграє допоміжну роль у кримінальному провадженні (наприклад, свідок, перекладач, секретар судового засідання тощо).

У науковій літературі поняття "захист" й "охорона" набули різного тлумачення. Родовим щодо цих понять є поняття "забезпечення" [7, с. 13, 14], що об'єднує всю систему правових, економічних, духовних, інших заходів та умов, спрямованих на повне використання особого соціальних благ. Вважаємо за доцільне використовувати під час визначення завдань кримінального провадження саме термін "забезпечення".

У науковій літературі зазначалося про недоречність формулювання завдання щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень з посиланням на коментар експертів Ради Європи, які констатували, що немає сумнівів у тому, що, насамперед, завданням кримінального процесу є встановлення факту злочину, розшук підозрюваного та проведення об'єктивного справедливого судового розгляду з метою встановлення винності підсудного і призначення йому покарання [3].

Про забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності відповідно до своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано належну правову процедуру, зазначено у ст. 2 КПК України як на третє завдання кримінального провадження.

Розв'язання цього завдання сприяє реалізації принципу невідворотності відповідальності за правопорушення. Вимога швидкості кримінального провадження означає, що строки проведення досудового розслідування та судового розгляду повинні максимально наближатися до моменту вчинення кримінального правопорушення (початку кримінального провадження). З метою швидкого кримінального провадження законодавець встановлює його спрощені порядки.

Вимога швидкого дослідження обставин справи, яка загалом має важливе значення в боротьбі зі злочинністю, усе ж не повинна заважати вимозі повного дослідження обставин. Від того, наскільки швидко буде проведено процесуальні дії, залежатиме повнота розслідування та розкриття злочину, що сприятиме захисту законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Повнота проведеного досудового розслідування та судового розгляду означає, що встановлено всі обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України).

Під неупередженістю досудового розслідування та судового розгляду слід розуміти об'єктивність щодо дослідження всіх обставин провадження [6].

Повне й неупереджене досудове розслідування і судовий розгляд надає можливість забезпечити вирішення двоєдиного завдання кримінального провадження, а саме: 1) притягнення до кримінальної відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення,

відповідно до його вини; 2) недопущення обвинувачення або засудження жодного невинуватого [8, с. 19].

Виконання завдань кримінального провадження можливе за умови застосування належної правової процедури, котру слід розуміти як установлений КПК України порядок дій органів, що здійснюють провадження, та його учасників, реалізацію ними своїх прав й обов'язків у визначених законом межах [8, с. 20].

У завданнях знаходить відображення соціальне замовлення суспільства. Вони є надійним орієнтиром для слідчо-судових працівників і всіх інших осіб, яких задіяно у сфері кримінального судочинства, а без яких неможлива ефективна кримінально-процесуальна діяльність [9, с. 30].

На наш погляд, захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень – це загальносоціальне завдання, яке сформульовано на рівні Конституції України, Кримінального кодексу України, завданням якого є правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру й безпеки людства, а також запобігання злочинам, і не потребує безпосередньої вказівки у кримінальному процесуальному законодавстві.

Уважаємо, що загальним завданням кримінального процесу є забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Це означає, що кримінальне судочинство покликане гарантувати всім його учасникам створення належних умов для повної і безперешкодної реалізації їх законних прав та інтересів, у тому числі і їх спеціальних прав як учасників кримінального судочинства. Саме це завдання має бути реалізовано на кожній стадії кримінального провадження.

Як загальні завдання також можна визначити забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Стосовно вказівки на те, щоб під час такого провадження кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано належну правову процедуру, то вважаємо це не завданням кримінального процесу, а умовами реалізації завдань.

Крім того, існують відокремлені спеціальні завдання стосовно кримінально-процесуальних функцій. У межах реалізації принципу змагальності кримінально-процесуальними функціями є обвинувачення, захист і судовий розгляд. Їх здійснюють різні органи та особи. У зв'язку з цим, можна диференціювати завдання кримінального процесу щодо кожної із зазначених функцій.

Завдання сторони обвинувачення полягає в такому: за наявності підстав, передбачених КПК України, починати досудове розслідування, вживати передбачені законом заходи, спрямовані на встановлення події правопорушення, викриття особи, яка його вчинила. Завданням сторони захисту є надання підозрюваному або обвинуваченому юридичної

допомоги під час кримінального провадження. Завдання суду полягає у створенні необхідних умов для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав, а також відправленні правосуддя.

Таким чином, з огляду на вищевикладене, можна зробити певні висновки: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень є загальносоціальним завданням, сформульованим на конституційному рівні, що не потребує вказівки у кримінальному процесуальному законодавстві.

Загальним провадженням кримінального процесу слід визнати не охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а їх забезпечення, що є більш точним формулюванням стосовно гарантії їх реалізації.

Крім того, з огляду на сутність кримінального провадження, як загальне завдання також можна визначити забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Умовами реалізації загальних завдань є такі: притягнення під час кримінального провадження до відповідальності зважаючи на вину кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення; неможливість обвинувачення або засудження жодного невинуватого; застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження.

Крім загальних завдань кримінального процесу, можна виокремити спеціальні завдання, які вирішують різні органи та особи під час реалізації притаманних їм функцій у кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України : [підруч.] / Л. Д. Удалова. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2007. – 352 с.
2. Элькинд П. С. Сущность советского уголовно-процессуального права / Элькинд П. С. – Л. : Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1963. – 172 с.
3. Рожнова В. В. Про передумови визначення завдань кримінального судочинства / В. В. Рожнова // Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової дійсності: генезис та напрями вдосконалення: матеріали наук.-практ. інтернет-конф. від 15 груд. 2011 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=139%3A2011-12-07-16-56-02&catid=33%3A-5&Itemid=41&lang=ru.
4. Модельный уголовно-процессуальный кодекс для государств – участников Содружества Независимых Государств, принятый Постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества Независимых Государств 17 февраля 1996 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cisatc.org/135/154/242>.
5. Ларин А. М. Защита прав человека и гражданина в уголовном судопроизводстве / А. М. Ларин // Общая теория прав человека / под общ. ред. Е. А. Лукашевой. – М. : Норма, 1996. – С. 169–172.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, – 2012. – 768 с.

7. Григорян Л. А. Конституция СССР – правовая основа организации и деятельности органов внутренних дел / Л. А. Григорян // Конституционно-правовые основы организации и деятельности органов внутренних дел : труды Акад. МВД СССР. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1982. – С. 3–18.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шуміла. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

9. Зажицкий В. И. О направлении совершенствования уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации / В. И. Зажицкий // Государство и право. – 2004. – № 4. – С. 28–34.